

مقاله پژوهشی: پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی

مرز ج.ا.ایران و افغانستان

خسرو بوالحسنی^۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۰۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۰

چکیده

چگونگی دفاع و امنیت در مرز ایران و افغانستان و ملاحظات مؤثر بر آن مستلزم توجه به همه‌ی عوامل مؤثر بر دفاع و امنیت در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی-فرهنگی و نظامی-امنیتی است.

ملاحظات دفاعی-امنیتی شامل دو دسته عوامل چالش‌ها و پیش‌برنده‌ها هستند. هدف اصلی تحقیق «تبیین پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز ایران و افغانستان در ابعاد (طبیعی، انسانی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و نظامی-امنیتی) می‌باشد که متناظر با هدف سؤال اصلی تحقیق مطرح می‌گردد. این تحقیق از نوع کاربردی است و براساس روش توصیفی تحلیلی و پیمایشی انجام شده‌است. جامعه آماری این تحقیق، ۴۵ نفر متناسب با ویژگی‌های تحقیق از بین صاحب‌نظران انتخاب شده‌اند.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از بین ۱۸ عامل احصا شده، ۹ عامل به‌عنوان قوت‌ها و ۹ عامل به‌عنوان فرصت‌ها بر ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان مؤثر می‌باشند، برای تأیید پیش‌برنده‌ها از تکنیک دلفی استفاده شده است و نتایج تحقیق نشان می‌دهد ۱۰ پیش‌برنده بر ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز ایران و افغانستان مؤثر است.

واژگان کلیدی: دفاع، ملاحظات دفاعی - امنیتی، پیش‌برنده، مرز، افغانستان

۱ - عضو هیئت علمی و دانشیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول)

مقدمه

دفاع و امنیت و چگونگی تحقق آن‌ها با زندگی بشر و تداوم جوامع انسانی عجین بوده و اندیشه‌های دفاعی و امنیتی مختلفی نیز در عرصه زندگی بشری ظهور و بروز پیدا کرده است که به اصول و ملاحظات انجام بهینه و مؤثر دفاع و امنیت پرداخته‌اند. این ملاحظات، فراتر از حوزه نظامی بوده و سایر حوزه‌های مؤثر بر دفاع و امنیت، از جمله، حوزه‌های طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی - اجتماعی را نیز در برمی‌گیرد.

تجارب دوران دفاع مقدس، مرور حوادث و اتفاقات ۲۰ تا ۳۰ سال اخیر، بروز مخاصمات و جنگ‌های متعدد در منطقه غرب آسیا، ناامنی‌های ناشی از فعالیت گروهک‌های ضدانقلاب و تروریست در برخی مناطق مرزی کشور، مؤید این مطلب است که احصاء ملاحظات مؤثر بر دفاع و امنیت در مرزهای پیرامونی و توجه به آنها موجب ارتقاء ضریب امنیت در مرز ایران با همسایگان شده و شکوفایی سایر حوزه‌ها را نیز به دنا خواهد داشت.

اگر بپذیریم وجود اقوام همگرا در دو سوی مرز و اشتراکات فرهنگی، حضور گروهک‌های تروریستی و ضدانقلاب در مناطق مرزی، ویژگی‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، وجود قاچاق، تردهای غیرمجاز و از همه مهم‌تر، ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان بوده که بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی مرز دو کشور مذکور مؤثر هستند و می‌توانند به ارتقاء یا کاهش ضریب دفاع و امنیت مرز بینجامند، در نتیجه درمی‌یابیم که ملاحظات دفاعی - امنیتی این مرز در واقع همان عوامل مؤثر ناشی از کارکرد مرز ایران و افغانستان در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی هستند که بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان تأثیرگذارند. به عبارت دیگر تدوین راهبرد دفاعی امنیتی مرز ایران و افغانستان تابع ملاحظات مذکور بوده و بدون توجه به این ملاحظات، نمی‌توان راهبردهای دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان را تدوین نمود.

بنابراین بررسی چگونگی دفاع و امنیت در مرز ایران و افغانستان مستلزم توجه به ملاحظات دفاعی - امنیتی مرزهای بین دو کشور است.

از آنجائیکه ملاحظات دفاعی - امنیتی در این پژوهش، از دو عامل چالش‌آفرین و پیش‌برنده شکل گرفته است؛ تأکید این تحقیق بر عامل‌های پیش‌برنده (فرصت و قوت) می‌باشد. در نتیجه عوامل مؤثر بر دفاع و امنیت در مقوله پیش‌برنده‌های مرز ج.ا.ایران و کشور افغانستان در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و امنیتی - نظامی قابل بررسی در این پژوهش است؛ لذا مسئله اصلی در این تحقیق چستی پیش‌برنده‌های دفاعی - امنیتی متأثر از کارکرد مرز ایران و افغانستان در منطقه شمال‌شرق کشور است. متناسب با این مسئله هدف تحقیق احصاء پیش‌برنده‌های ناشی از قوت‌ها و فرصت‌های عوامل محیطی مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان بوده و سؤال اصلی تحقیق عبارت است از؛ پیش‌برنده‌های محیطی در قالب

قوت‌ها و فرصت‌های (طبیعی، انسانی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و نظامی - امنیتی) مؤثر بر مرز جمهوری اسلامی ایران و افغانستان کدامند؟ یا به عبارتی پیش‌برنده‌های نقش‌آفرین مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز ایران و افغانستان کدامند؟

باتوجه به اکتشافی بودن تحقیق و این که پژوهش مبتنی بر بررسی اسناد و مدارک، کتب تخصصی و مصاحبه با صاحب‌نظران و نخبگان و به‌صورت مسئله‌محور می‌باشد؛ بنابراین از تدوین فرضیه پرهیز و ادامه روند تحقیق بر اساس سؤال و هدف طرح شده انجام می‌گیرد.

اهمیت این تحقیق در آن است که انجام این تحقیق باعث شناسایی پیش‌برنده‌های (احصاء قوت‌ها و فرصت‌های) مرز ایران و افغانستان شده و در نتیجه به تدوین سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و طرح‌های دفاعی-امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان کمک می‌کند، و ضرورت انجام این تحقیق نیز در آن است که بی‌توجهی به فرصت‌ها و قوت‌های موجود در مرز، سبب از بین رفتن امکانات و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل در حوزه‌های مختلف و تحمیل هزینه‌های گزاف برای تأمین امنیت و دفاع از مرز ایران و افغانستان خواهد شد.

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

- علی جهانشاهی (۱۳۹۷) در رساله دکتری خود با عنوان راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه شمال شرق کشور با تأکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیکی، تعداد ۱۵ راهبرد اصلی با موضوعات توسعه پدافند داخلی، ارتقاء امنیت منطقه، تقویت سامانه‌های دفاعی، امنیت اطلاعاتی، دیپلماسی فعال، تعاملات فرهنگی، تقویت وحدت شیعه و سنی، حل اختلافات مرزی، ترانزیت، توسعه روابط اقتصادی، کنترل اتباع بیگانه، معیشت و رفاه مرزنشینان، مدیریت آب، جذابیت استفاده از ظرفیت حرم مطهر امام رضا (ع) و تقویت شیعه را در قالب عوامل چهارگانه (تهدید، فرصت، قوت و ضعف) ژئوپلیتیکی مرتبط با راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در منطقه شمال‌شرق شناسایی و احصاء نموده است.

- گروه مطالعاتی دوره داخلی علوم دفاعی راهبردی (۱۴۰۰) در مطالعه گروهی خود با عنوان «ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه» ۷۴ عامل مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه را مطرح کرده که این ۷۴ عامل در ۱۰ چالش (از ترکیب آسیب و تهدید) و ۱۰ پیش‌برنده (ترکیب قوت و فرصت) بر ملاحظه دفاعی - امنیتی این نوار مرزی در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی، مؤثر است.

- سید یحیی صفوی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران» مؤلفه‌های جغرافیای امنیتی را مورد واکاوی قرار داده و بر اساس نتایج به‌دست‌آمده به ترتیب مؤلفه جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان بر امنیت ملی کشور، عامل نظامی با زیر مؤلفه «وضعیت امنیتی

ایران» و عامل سیاسی با زیر مؤلفه «اشراف و حاکمیت دولت مرکزی بر مناطق مرزی» و پس از آن مؤلفه‌های اقتصادی با زیر مؤلفه «میزان اشتغال ساکنان منطقه مرزی»، عامل اجتماعی با زیر مؤلفه «قاچاق مواد مخدر» و عامل فرهنگی با زیر مؤلفه «فرقه‌گرایی قومی و مذهبی در افغانستان» در مرز ایران و افغانستان مؤثر می‌دانند.

علی فلاح نژاد و علی امیری (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان «روابط ایران و افغانستان؛ همگرایی یا واگرایی» عوامل واگرایی و همگرایی دو کشور ایران و افغانستان را مورد بررسی قرار داده و بر اساس نتایج به دست آمده، عوامل مختلفی چون قدرت‌های بزرگ، قومیت، مذهب، ایدئولوژی، آوارگان، مواد مخدر و هیدروپولیتیک مربوط به هیرمند عمدتاً نقشی واگرایانه در مناسبات دو کشور بازی نموده‌اند و حتی قرابت‌های زیاد در زمینه زبان فارسی، دین اسلام و هم‌جواری جغرافیایی و ضرورت‌های ژئوپلیتیکی نتوانسته موجبات همگرایی میان آنان را فراهم کند.

پیشینه‌ها هر چند با تحقیق حاضر در ارتباط می‌باشند و با مطالعه آنها در می‌یابیم که هر یک از پیشینه‌های تحقیق انجام گرفته، متناسب با موضوع تحقیق، تأثیر وزن عوامل مختلف جغرافیایی و ژئوپلیتیکی را بر روابط ج.ا.ایران و افغانستان را بررسی و نتایجی را احصاء کرده‌اند که بخشی از نیازهای مطالعاتی تحقیق حاضر را تأمین می‌نماید اما در باره ملاحظات دفاعی-امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان به‌ویژه با رویکرد عواملی که دارای وزن مثبت هستند تحقیقی مدونی انجام نشده است که در این تحقیق تلاش شده است تا با خلاقیت و نوآوری به احصاء آنها پرداخته شود.

مفهوم شناسی:

امنیت: در فرهنگ عمید واژه امنیت از مصدر درمان بودن به معنی ایمنی، آرامش و آسودگی آمده است (عمید، ۱۳۷۲: ۳۳).

امنیت عبارت است از توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا ملی. (حافظ‌نیا، ۱۴۰۱: ۳۶۳)

فرصت: تعیین مجموعه‌ای از شرایط و موقعیت‌های خارج از سازمان که بهره‌گیری از آنها می‌تواند در انجام مأموریت و

اجرای وظایف سازمان اثرگذار باشد که این عوامل را فرصت می‌نامند. (شهلائی، ۱۳۸۵: ۷۹)

تمامی عوامل و پدیده‌هایی که منشا آن به‌طور عمده در محیط جامعه یا سازمان (خارج از جامعه یا سازمان) وجود دارند و می‌توانند مجموعه را در رسیدن به هدف‌های خود یا انجام موفقیت‌آمیز مأموریت کمک کنند. فرصت‌ها به‌طور عموم خارج از کنترل سازمان هستند. میزان مؤثر بودن فرصت‌ها، بستگی به میزان توانایی سازمان در به‌کارگیری آنها دارد.

(واژه‌گزینی س.کن.م، ۱۳۸۹)

قوت: عواملی در داخل سازمان هستند که شرایط لازم برای انجام مأموریت و اجرای وظایف را برای سازمان فراهم می‌نماید. همچنین قوت‌ها خصوصیت‌هایی هستند که ما را قادر به انجام مأموریت سازمان می‌کنند. نقاط قوت قابلیت‌های

یک سازمان هستند که مبنایی در تداوم و پایداری موفقیت‌اند. (دانش آشتیانی، ۱۳۸۹: ۵۸)

پیش‌برنده: پیش‌برنده به کلیه واقعیت‌های محیطی مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی که از ترکیب قوت‌ها و فرصت‌ها احصاء می‌گردد؛ گفته می‌شود. (بوالحسنی، ۱۴۰۲)

دفاع: دفاع به‌عنوان مصدر به معنی: از کسی حمایت کردن، بلی و آزاری را از خود یا از دیگری دور کردن، وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن (عمید، ۱۳۸۹: ۶۰۴). دفاع به‌عنوان مصدر به معنی: از کسی حمایت کردن، بلی و آزاری را از خود یا از دیگری دور کردن، وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن (دهخدا، ۱۳۷۷: ۳۶).

مرز: مرز از جمله مفاهیمی است که در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی، تجاری و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی را به نمایش می‌گذارد. «مرزها می‌توانند از جنبه‌های ذهنی یا عینی (فیزیکی) موضوعیت یابند. همچنین می‌توانند تفاوت‌های سامانه‌های اقتصادی، فرهنگی تا عقیدتی و فکری را جلوه‌گر سازند. از میان انواع مرزها، مرز جغرافیایی (که پایان دو منطقه جغرافیایی مختلف است) و مرز سیاسی (که سیاست‌ها آن‌ها را ساخته‌اند) بیشتر از دیگر جنبه‌ها کاربرد دارند. (عزتی و دیگران، ۱۳۹۰: ۷)

ملاحظات دفاعی - امنیتی: ملاحظات دفاعی - امنیتی به عوامل و مؤلفه‌های مهم و حساس حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی یک منطقه که دارای نقش‌های مثبت و منفی تأثیرگذار بر سیاست‌ها، راهبردها، تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های حوزه دفاع و امنیت دارد؛ گفته می‌شود. (بیک و بوالحسنی، ۱۴۰۰: ۳۶)

افغانستان: افغانستان با نام دفاکتو امارت اسلامی^۱ افغانستان، کشور محصور در خشکی در آسیای جنوبی است این کشور حد فاصل آسیای میانه، آسیای شرقی و آسیای غربی (خاورمیانه) هست. همسایگان افغانستان، ایران در غرب، پاکستان در جنوب و شرق، تاجیکستان و ازبکستان و ترکمنستان در شمال و چین در شمال شرقی هستند. افغانستان دارای ۶۵۲۸۶۰ کیلومتر مربع پهناوری، چهل و یکمین کشور وسیع دنیا است و جمعیت آن حدود ۴۰.۵ میلیون نفر است که آن را در رتبه سی و هفتم کشورهای دنیا قرار می‌دهد. کابل پایتخت و بزرگ‌ترین شهر آن است. (مطالعات گروهی، ۱۴۰۲: ۱۴)

بسترهای فرصت‌آفرین ژئوپلیتیک: ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های بالقوه در محیط خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده؛ به‌طوری که استفاده صحیح و به‌موقع از آن‌ها موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف ملی و دفاعی در قبال آن کشور می‌شود. سیاست‌های متخذه به‌منظور وصول به اهداف ملی و دفاعی در این بستر نقش‌آفرینی می‌نمایند. (بیک، ۱۳۹۸: ۲۸)

ملاحظات دفاعی - امنیتی نوار مرزی جمهوری اسلامی ایران و افغانستان: عوامل و مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار حوزه‌های مختلف انسانی، طبیعی، فرهنگی - اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی - امنیتی که نقش اساسی و تعیین‌کننده در دفاع و

^۱ - امارت اسلامی را جامعه جهانی بصورت دفاکتو به رسمیت شناخته‌اند زیرا نمایندگی اکثر این کشورها در کابل فعالند و در ضمن آن نمایندگی‌های افغانستان را نیز به امارت اسلامی سپرده‌اند.

امنیت داشته و شناخت دقیق آن‌ها در انجام دفاع و امنیت مؤثر است را ملاحظات دفاعی-امنیتی می‌گویند (علاماتی، ۱۳۹۲: ۱۲ با دخل و تصرف)

مکتب کپنهاک

این رویکرد تنها رویکردی است که صرفاً بر مطالعات امنیتی استوار است. کار بوزان در توسعه مطالعات امنیت اهمیت فراوانی دارد و به‌عنوان هسته اصلی این مکتب معرفی شده است. سعی این مکتب کنار گذاشتن مسائل امنیتی از دایره تنگ نظامی و طرح ایده امنیت موسع در برابر امنیت مضیق «نظامی» است (خلیفه سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۵) و تلاش کرده مطالعات امنیتی را از مطالعات راهبردی تفکیک نماید. این مکتب، امنیت را از جنبه‌های گوناگونی مورد مطالعه قرار داده است ولی در بعضی جنبه‌ها بیشتر متمرکز شده، که تأکید دارد باید در مطالعات امنیتی بیش از تأکید بر امنیت نظامی، بر جنبه‌های اقتصادی، تکنولوژیک و داخلی تمرکز بیشتری کرد. یکی دیگر از مهم‌ترین مسائل مطرح شده توسط این مکتب، «مفهوم امنیتی ساختن موضوعات» می‌باشد، که به فرآیندی گفته می‌شود که به قراردادن برخی موضوع‌ها در چارچوب امنیت برمی‌گردد، درحالی‌که قبلاً در این حوزه قرار نداشته است (خانیعلی، ۱۳۸۳: ۴۵). عنصر اصلی در کتاب بوزان، توسعه بخشیدن طرح امنیت بوده است؛ به این معنا که به جای سروکار داشتن با یک بخش امنیت، آن را به پنج دسته تقسیم کرده است. به نظر بوزان، امنیت اجتماع‌های بشری به پنج مقوله اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، نظامی، زیست‌محیطی و سیاسی تقسیم می‌شود (خلیفه سلطانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۷)

انواع امنیت بر اساس دیدگاه مکتب کپنهاک

امنیت اقتصادی: امنیت اقتصادی عبارت است از میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی. به اعتقاد باری بوزان امنیت اقتصادی یعنی دسترسی به منابع مالی و بازارهای لازم برای حفظ سطوح قابل قبولی از رفاه و قدرت دولت (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴).

امنیت اجتماعی و فرهنگی: از نظر باری بوزان امنیت اجتماعی به قابلیت حفظ الگوهای سستی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی، با شرایط قابل قبولی از تحول مربوط است (همان: ۳۴).

امنیت نظامی: امنیت نظامی به اثرات متقابل توانایی‌های تهاجمی و دفاعی مسلحانه دولت‌ها و نیز برداشت آن‌ها از مقاصد یکدیگر مربوط است. امنیت نظامی عبارت است از میزان قابلیت نیروهای مسلح یک کشور برای حفاظت از حکومت و مردم در مقابل تهدیدهای قهر آمیز. (همان: ۳۴)

امنیت زیست‌محیطی: به اعتقاد باری بوزان امنیت زیست‌محیطی بر حفظ محیط محلی جهانی توجه دارد، آن‌هم به عنوان سیستم پشتیبانی ضروری که تمام حیات بشری بدان متکی است. بر همین اساس، به نظر می‌رسد که امنیت زیست‌محیطی، حوزه نوینی از مطالعات امنیتی است که با توجه به تحولات ناگوار ناشی از پویش‌های انسان، آسیب-

پذیری بنیادهای زیستی، زیست‌بوم و محیط‌زیست، پی‌آمدهای آن بر پایداری زیست‌انسان‌ها، ادبیات آن به‌طور فزاینده ابعاد گسترده‌ای به خود گرفته است (کاوایی راد، ۱۳۹۰: ۸۹).

امنیت سیاسی: امنیت سیاسی یعنی اینکه همه افراد کشور حق مشارکت در امور کشورداری و سرنوشت جمعی خویش را داشته باشند. پس این نوع امنیت، زمانی تحقق می‌یابد که شهروندان احساس کنند، زمامداران خویش را خود انتخاب می‌کنند و در سرنوشت اداره کشور، مشارکت دارند. باری بوزان معتقد است امنیت سیاسی، ناظر بر ثبات سازمانی دولت‌ها، سیستم‌های حکومتی و ایدئولوژی‌هایی است که به آن‌ها مشروعیت می‌بخشد (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴).

امنیت و توسعه

توسعه و پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و فقدان وجود مؤلفه‌های امنیت پایدار سبب ناامنی و ناامنی نیز منجر به توسعه‌نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه خواهد شد. (عباس‌زاده و همکار، ۱۳۹۰: ۳۹)، اما توسعه از مفاهیم عمده و چالش‌برانگیز برای بشریت است که صورت رقابتی آن برای دستیابی به معیارهای استاندارد زندگی از ابتدای قرن بیستم نمود یافته و بعد از جنگ جهانی دوم در مباحث علمی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، کشوری و مناسبات و مسائل بین‌المللی جایگاه ویژه پیدا کرده است. (امانپورو همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۸).

دیدگاه‌های راجع به امنیت و توسعه در مناطق مرزی

در دهه‌های اخیر در تحقیقات توسعه‌ای اعم از تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک به مناطق مرزی و تأثیرات مرزی توجه بسیاری صورت گرفته است. این رغبت و علاقه وافر به مناطقی که در امتداد مرزهای همگرایی کشورها قرار گرفته‌اند به‌طور مشخصی از این تصور نشأت گرفته که این مناطق جغرافیایی ویژه ممکن است موجب ایجاد سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها گردند. در این ارتباط از یک‌طرف مناطق مرزی از نقاط حساس و استراتژیک کشور به‌شمار می‌آیند. مناطق مرزی به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه‌ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌های وقت بوده است. از طرفی در آن‌سوی مرز، دولت‌های خارجی و سایر گروه‌ها نیز از این فرصت برای ایجاد ناامنی و اغتشاش استفاده کرده و موجب دوچندان شدن مشکلات در شهرهای مرزی می‌شوند. شهرهای مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی بوده و به‌طور اساسی با شهرهای مناطق داخلی کشور تفاوت‌هایی دارند. موضوع ناامنی در شهرهای مرزی برخلاف شهرهای داخلی، ناشی از ناامنی‌های بیرون‌مرزی است و آسیب‌های درونی درصد کمی از ناامنی شهرها را تشکیل می‌دهند. (مطالعات گروهی، ۱۴۰۲: ۲۶-۲۷)

۱- **دیدگاه امنیت بستر توسعه:** نگرشی است که قائل به انجام توسعه در بستر «امنیت» در مناطق مرزی است. بر این اساس، نخست باید امنیت برقرار باشد تا در مرحله دوم توسعه صورت گیرد. به عبارت بهتر، معتقدان به این دیدگاه، تحقق امنیت را شرط لازم و مقدم بر تحقق توسعه می‌دانند. به این ترتیب، در حقیقت با اولویت قائل شدن به «امنیت»، توسعه را ابزار

تحقق امنیت می‌دانند در چنین حالتی، امنیت زمینه‌ساز استقرار فعالیت‌ها و سکونتگاه‌ها با توجه به مزیت مکانی آن‌هاست. مکان‌گزینی صنایع، تأسیسات و طرح‌های توسعه، نیاز به فضاها و مکان‌های امن دارد (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۵۲).

۲- دیدگاه تحقق امنیت از طریق توسعه: محور این نظریه بر این اعتقاد استوار است که از طریق توسعه می‌توان به امنیت رسید. از این رو، اولویت اول به توسعه و اولویت دوم به امنیت داده می‌شود. در واقع توسعه‌نیافتگی، عامل اصلی ناامنی است. بر این پایه، برای تحقق امنیت در مناطق مرزی، ابتدا باید توسعه به آن مناطق وارد شود و سپس نتایج توسعه، در تحقق و استقرار امنیت کمک کند. به‌طور کلی می‌توان از توسعه به عنوان ابزار برقراری امنیت در این مناطق استفاده کرد (عدلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۳).

۳- دیدگاه درک متقابل توسعه و امنیت: در این نگرش، عقیده غالب بر آن نیست که امنیت و توسعه بر یکدیگر مقدم‌اند، بلکه ارتباط هم‌عرض و هم‌سنگ توسعه و امنیت برای آن حائز اهمیت است. بر اساس دیدگاه‌های بالا می‌توان گفت که امنیت و توسعه در مناطق مرزی، با ضریب همبستگی بالا دارای رابطه‌های مستقیم و دوسویه با یکدیگرند. به عبارت دیگر، توسعه و امنیت، آثار متقابلی در مناطق مرزی بر هم دارند؛ به گونه‌ای که هر اقدامی در فرآیند تحقق توسعه و رفاه ساکنان مناطق مرزی، پس‌آمدهای مستقیمی بر فرآیند تحقق امنیت آن منطقه و به دنبال آن، بر امنیت ملی دارد و بالعکس. به این ترتیب، مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه، از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه‌نیافته‌تر برخوردارند. نکته مهم این‌که میان «سلسله‌مراتب توسعه‌ای» و «سلسله‌مراتب امنیتی» مناطق مرکزی و مناطق مرزی، رابطه وجود دارد. برقراری چنین رابطه‌ای موجبات تحقق «تبادل توسعه‌ای» و «تبادل امنیتی» می‌شود (همان: ۱۹۶).

نقش اقتصاد در تأمین امنیت، حیاتی است، عدم توسعه‌یافتگی و محرومیت از رفاه اقتصادی و اجتماعی، روحیه ملی را تضعیف می‌کند و ناآرامی‌های اجتماعی را برمی‌انگیزد. می‌توان از اقتصاد به عنوان عامل همیشه حاضر در ورای سیاست‌های امنیتی در سطوح مختلف فردی، منطقه‌ای و بین‌المللی یاد کرد و بالاخره این‌که اقتصاد، ابزار بسیار خوب و کارآمدی به شمار می‌آید که دولت‌های مختلف از آن برای دستیابی به اهداف امنیتی یاری می‌گیرند (افتخاری، ۱۳۸۰: ۲۹۵).

مناطق مرزی: مناطق مرزی جزو مناطق برنامه‌ریزی است که توسط جان فریلدن تعریف شده است؛ یعنی از نوع «مناطق دارای مسائل ویژه» محسوب می‌شود. این مناطق، «نواحی هستند که به علت موقعیت مکانی خاص یا مناطق ویژه، به نگرش توسعه‌ای خاص نیاز دارند. وجود مرز بین‌المللی در یک محدوده جغرافیایی و همسایگی با کشورهای خارجی از ویژگی‌های خاصی است که مناطق مرزی را متمایز می‌کند». (مطالعات گروهی، ۱۴۰۲: ۳۷)

توسعه مناطق مرزی

چنانچه برنامه‌ریزی توسعه در محدوده جغرافیایی فراتر از مراکز زیست و فعالیت (شهرها و روستاها) و خردتر از مرزهای ملی باشد، صفت منطقه‌ای می‌گیرد. بر این اساس «توسعه منطقه‌ای عبارت از مفهوم توسعه برای مردم در محدوده فضایی

موردنظر است. روند توسعه باید همراه با افزایش توانایی‌ها به گسترش انتخاب‌های ساکنین منطقه در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی بینجامد تا توسعه انسانی باشد. (صرافی، ۱۳۷۹: ۴۱)

با توجه به این مفهوم از توسعه منطقه‌ای که تأکید اصلی آن بر توسعه انسانی با محوریت نیازمندی‌های مادی-معنوی است، می‌توان خصوصیات و ویژگی‌های زیر را در توسعه مناطق مرزی استنتاج و ارائه نمود:

۱- ابعاد توسعه مناطق مرزی با ابعاد توسعه کشور درهم تنیده‌اند. به عبارت دیگر توسعه مناطق مرزی، با توسعه ملی از رابطه‌ای متقابل برخوردارند.

۲- مناطق مرزی محل تلاقی برنامه‌های توسعه داخلی کشور با برنامه‌های توسعه‌های کشورهای همسایه است. به این جهت تأثیر متقابل این برنامه‌ها بر یکدیگر می‌تواند منفی (تهدید) یا مثبت (فرصت) تلقی شوند که باید همزمان مدنظر قرار گیرند.

۳- فرایند توسعه مناطق مرزی علاوه بر شرایط و ویژگی‌های مربوط به کل کشور از مسائل و ویژگی‌های خاص مناطق مرزی نیز تأثیر می‌پذیرند.

۴- با توجه به منابع انسانی، طبیعی و شرایط جغرافیایی و سیاسی مناطق مرزی، در فرایند توسعه ملی می‌توان برنامه‌ریزی مبتنی بر منابع محلی را در اولویت قرار داد. (غن‌دلیب، ۱۳۸۰: ۱۰)

ویژگی‌های مناطق مرزی

از آنجایی که مناطق مرزی در محیطی ویژه و سامانه خاص قرار دارند، برای شناخت مشکل سامانه و چگونگی عملکرد آن‌ها، باید خصوصیت‌های این مناطق شناخته شود. مهم‌ترین این ویژگی‌ها به شرح زیر است:

۱) **دوری از مرکز:** «این مسئله جغرافیایی که از طبیعت مناطق مرزی نشأت می‌گیرد و دوری از مرکز تصمیم‌گیری سیاسی، اداری، قضائی و اجرایی را در پی دارد، پیامدهای نامطلوبی چون ضعف اطلاع مسئولین مرکز نشین از مشکل مناطق دور از مرکز و بی‌توجهی آن‌ها، طولانی بودن مسیر رفت‌وآمد، نبود احساس امنیت قضایی و اجتماعی به دلیل طولانی شدن مسیر تصمیم‌گیری و رسیدگی به مشکل و مسائل مردم دور از مرکز و... از پیامدهای این امر است.

۲) **انزوای جغرافیایی:** حاشیه‌ای بودن به مفهوم دوری و جدایی از ساختار اقتصادی یک کشور یا منطقه یا حتی از نظام اقتصادی جهان است. «در اغلب کشورها (از جمله جمهوری اسلامی ایران) پدیده حاشیه‌ای بودن بر پدیده دوری از مرکز تا حدود زیادی منطبق است. دلیل این امر این است که مرزها در ایران و در بیشتر کشورهای مشابه، به‌طور تقریبی از نقاط جغرافیایی دوردست که دارای منابع اقتصادی کمتر و جمعیت پراکنده هست، عبور داده شده است. به عبارت دیگر، غالب مناطق مرزی در هنگام ترسیم حدود، کم‌اهمیت‌ترین آن‌ها انتخاب می‌شوند تا کمتر محل نزاع باشند، مگر آن‌که پس از آن منابع جدیدی کشف شده یا بر اثر اتفاق‌های دیگر بر اهمیت آن‌ها افزوده شود.»

۳) **ناپایداری سکونت:** داشتن جمعیت ناپایدار یا ناپایداری سکونت در مناطق مرزی به دو دلیل عمده به وجود می‌آید:

الف) توسعه نیافتگی و حاشیه‌ای بودن: عبور خطوط مرزی از خط‌الراس کوه‌ها یا پهنه بیابان‌ها، بر نحوه‌ی استقرار و جابه‌جایی جمعیت این مناطق تأثیر می‌گذارد، به طوری که زندگی در آن‌ها به شیوه‌های اولیه و به ویژه متکی بر اقتصاد رمة گردانی و با کوچ روی، همراه است. این امر احساس تعلق به زمین و سرزمین را در بین مرزنشینان کاهش می‌دهد، که خود منشا مشکل و پیامدهای ناشی از بی‌ثباتی توسعه اقتصادی، به دلیل بی‌ثباتی جمعیت است.

ب) رونق مبادلات اقتصادی: به دلیل تفاوت سطح توسعه اقتصادی، فناوری، تولید صنعتی و کشاورزی در دو سوی مرز، مناطق مرزی دو کشور همسایه، محل مبادله‌های اقتصادی بین دو کشور است و به همین دلیل جمعیت مناطق مرزی ناپایدار و سیال می‌شود. ناپایداری جمعیت در چنین شرایطی (نبود کنترل بر ورود و خروج نیروی کار از کشورهای مجاور به منطقه و بالعکس)، برنامه‌ریزی توسعه را دچار اختلال می‌کند. همچنین نبود کنترل قانونی بر مبادله‌های اقتصادی، بی‌نظمی اقتصادی و اجتماعی از جمله گسترش پدیده قاچاق کالا، نیروی کار و ارز را موجب می‌شود.

این پدیده تأثیر عمیقی بر روی امنیت مناطق مرزی (از جمله سو استفاده از جمعیت مرزنشین توسط دشمن) نیز می‌گذارد.

۴) تبادلات مرزی: از دیدگاه سیستمی، مناطق مرزی نسبت به کل نظام (سیستم) یک کشور، حکم پوست بدن را دارد که دو وظیفه اصلی بر عهده‌دارند:

الف) کنترل و هماهنگ کردن مبادله‌های کشور با کشورها و محیط مجاور (عبور و تردد کالا، انسان، ارز، افکار و ...).

ب) محافظت از کشور در برابر عوامل زیان‌بار از جمله تهاجم امنیتی، نظامی، اقتصادی و ... مناطق مرزی، فضاهایی هستند که به‌طور اصولی باز، پیوسته و محل مبادله‌ها و تعامل فضایی بین دو کشور هم‌جوار یا زنجیره‌ای از فضاها که با یکدیگر ارتباط و تعامل دارند، است بنابراین جریان مبادله کالا، نیروی انسانی، اطلاعات، ارز و ... از طریق فضاهای مناطق مرزی بین کشورهای مختلف، امری طبیعی و از ماهیت ویژگی‌های مناطق مرزی نشأت می‌گیرد. از این‌رو، هرگونه اقدامی در جهت خلاف این ویژگی از جمله انسداد فیزیکی مرزها (به‌تنهایی) نه تنها ضد ویژگی طبیعی مناطق مرزی است، بلکه امری مشکل‌زا، ناکافی و اغلب امکان‌پذیر است.

۵) تفاوت‌های فرهنگی: پدیده تنوع قومی، اجتماعی و فرهنگی در مناطق مرزی، ناشی از قانون تراوش یا انتشار بین مناطق جغرافیایی مجاور است. مهم‌ترین مسئله تنوع قومی - فرهنگی در مناطق مرزی که تأثیر مستقیمی بر روند توسعه و امنیت در آن مناطق می‌گذارد، مسئله واگرایی و همگرایی قومی - فرهنگی این گروه‌های اجتماعی مرزنشین با دولت مرکزی است. چنانچه قومیتی با دولت مرکزی خود همگرایی نشان دهد، شرایط توسعه و امنیت در آن مناطق فراهم می‌شود.

۶) **تهدیدات خارجی:** مرز، حد فاصل درون با بیرون و امنیت و دفاع درونی با تهدید و ناامنی خارجی را با خود دارد. به این دلیل، مسئله تهدیدات خارجی درباره مناطق مرزی یک واقعیت و یک ویژگی ذاتی است. مسئله دفاع و حفظ امنیت نیز به عنوان یکی از ویژگی‌های بسیار مهم و برجسته‌ای است که مناطق مرزی باید داشته باشند.

۷) **دوگانگی سیستمی:** از دیدگاه سیستمی، فضاها و مناطق مرزی از سویی تعلق به کل نظام داخلی (کشور متبوع) دارد و از سوی دیگر، به دلیل مجاورت با کشورهای هم‌جوار، تحت تأثیر نظام فضاها و هم‌جوار قرار می‌گیرد. از این جهت مناطق مرزی ضمن اینکه تابع نظام داخلی است و از سوی دولت مرکزی اداره می‌شود، به دلیل دوری از مرکز، حاشیه‌ای بودن، موانع جغرافیایی و میزان تأثیر نظامی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور هم‌جوار بر آن، مسائل و مشکل‌هایی را دارا است. اغلب دیده‌شده، نیروهایی در مناطق مرزی فعال‌اند که تحت کنترل نیروهای تصمیم‌گیر و مجری در مرکز نیستند و در حقیقت فرایندهای توسعه و امنیت در مناطق مرزی تحت تأثیر نیروهایی قرار می‌گیرند که ضد سامانه داخلی کشور عمل می‌کنند و سعی در تخریب این فرایندها و برنامه‌ها دارند. (بوالحسنی، ۱۴۰۱)

جمع‌بندی مصاحبه‌های انجام شده^۱

ردیف	عنوان	عوامل محیطی
۱	طبی	✓ اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی، وجود نیروی انسانی و نظامی توانمند در جوار مرز؛ مهن پرستی مردم؛ موقعیت نامناسب جغرافیایی افغانستان (محصور بودن در خشکی و عدم دسترسی به آب‌های آزاد) و شرایط اقلیمی و جغرافیایی سخت
۲	اقتصادی	✓ ظرفیت‌های درمانی در استان خراسان رضوی؛ وجود زیرساخت‌های مناسب جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی برخوردار افغانستان از محیط مناسب کشاورزی و وضعیت اشتغال؛ وابستگی شدید افغانستان به واردات خارجی؛ نیروی کار فراوان و ارزان در افغانستان
۳	اجتماعی- فرهنگی	✓ وجود بارگاه ملکوتی امام رضا (ع) به عنوان قطب معنوی و فرهنگی؛ نفوذ کلامی مقام معظم رهبری بر برخی از مولوی‌های نوار مرزی؛ شیعه بودن اکثریت در نوار مرزی ج.ا.ایران؛ همزبانی و سابقه تاریخی دو ملت و افزایش دوستی بین مردم ایران و افغانستان؛ نفوذ مرجعیت دینی تشیع در اقوام هزاره افغانستان
۴	سیاسی	✓ سیاست‌های استقلال‌گرایانه ایران پس از انقلاب اسلامی؛ تعامل و روابط با افغانستان
۵	نظامی- امنیتی	✓ گسترش و اشتراف اطلاعاتی نم ج.ا.ایران به حوزه مرزی تا عمق قابل قبول؛ آسادگی عملیاتی نم ج.ا.ایران در نوار مرزی؛ رصد و پایش مداوم مناطق مرزی با استفاده از حسگرهای الکترونیکی، اپتیکی و

^۱ جهت دسترسی بیشتر رک به اسامی مصاحبه شوندگان به انتهای فصل دوم از مطالعات گروهی دانشجویان

داخلی (یکساله دفاع ملی) ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ج.ا.ایران با افغانستان

<p>الکرومغناطیسی؛ هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی؛ وجود نیروهای فاطمیون در جایجای کشور افغانستان</p>	
--	--

چارچوب تحلیلی: با توجه به هم پوشانی ادبیات، اسناد و مدارک و مصاحبه‌های انجام شده چارچوب تحلیلی تحقیق که مبنای پرسش در جامعه‌آماری شده است به شرح شکل ذیل می‌باشد.

چارچوب تحلیلی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ نوع تحقیق، کاربردی و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با مسائل دفاعی - امنیتی، جامعه تحقیق به صورت هدفمند از بین خبرگان نظامی در سطح نیروهای مسلح و دستگاه‌های کشور که دارای ویژگی‌های زیر است، انتخاب گردید؛ بنابراین حجم جامعه آماری تحقیق تعداد ۴۵ نفر به شرح جدول زیر انتخاب شده است:

جدول ۱: تعداد جامعه آماری تحقیق

ردیف	جامعه آماری	تعداد
۱	فرماندهان و مدیران عالی نیروهای مسلح در سطوح مدیریتی عالی رتبه و اساتید دانشگاهی	۱۲
۲	فرماندهان نظامی و انتظامی و مدیران امنیتی استان‌های خراسان جنوبی، رضوی و سیستان و بلوچستان	۱۵
۳	استادان دانشگاهی و پژوهشگران آشنا به محیط و موضوع تحقیق	۱۲
۴	مدیران عالی در دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی و کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس	۶
جمع کل		۴۵

باتوجه به اینکه حجم جامعه آماری محدود است، بنابراین حجم نمونه آماری منطبق بر جامعه آماری بوده و روش نمونه‌گیری نیز به صورت تمام شمار خواهد بود.

روایی: برای محاسبه روایی محتوی (ضریب CVR) پرسش‌نامه بین جامعه آماری ۴۵ نفره، توزیع گردید. ضریب CVR این پرسش‌نامه ۰/۷۷ انتخاب شده است. این بدان معنی است که از بین جامعه آماری خبره ۴۵ نفره در حوزه ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان، حداقل ۴۰ نفر باید داده‌ها را تأیید کنند؛ بنابراین برابر نظر جامعه آماری در روایی محتوی از تعداد عوامل احصایی، ۱۸ عامل (در نقش قوت و فرصت) روا و جایز بر پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان شناخته شد.

پایایی: برای پایایی پرسش‌نامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است و با توجه به اینکه مقدار ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده^۱ بیشتر از ۰/۷۵ است لذا گویه‌های پرسش‌نامه مورد استفاده در حوزه پیش‌برنده‌ها از قابلیت اطمینان لازم برای ادامه تحقیق برخوردار است.

برای شکل‌گیری پیش‌برنده‌ها از یک پنل خبرگی با استفاده از تکنیک دلفی در دانشگاه عالی دفاع ملی - دانشکده دفاع ملی بصورت تری، آنتی‌تری و ستر بهره گرفته شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

مراحل تدوین پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان:

۱ - فرایند انجام محاسبات آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

مرحله اول: تشکیل جدول تعیین نقش‌ها عوامل (فرصت و قوت)

جدول ۲: تعیین نقش‌های عوامل مؤثر بر ملاحظه دفاعی - امنیتی بین ج.ا.ایران و افغانستان

رتبه	عوامل	میانگین فراوانی عامل	خیلی زیاد	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	صورت. آزمون تی	سطح معناداری	تأثیر عامل
۱	اشراف اطلاعاتی ن.م.ج.ا.ایران به حوزه مرزی تا عمق قابل قبول	۴.۹	۱۰۰	۲۳.۶۵	۰.۰	۰.۰	قوت
۲	گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان	۴.۲	۷۸	۱۱.۲۱	۰.۰	۰.۰	قوت
۳	آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی	۴.۳	۸۱	۲۴.۲۷	۰.۰	۰.۰	قوت
۴	رصد و پایش مداوم مناطق مرزی با استفاده از حسگرهای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی	۳.۸	۶۵	۷.۶	۰.۰	۰.۷	قوت
۵	هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی	۴.۵	۸۹	۳۲.۱	۰.۰	۰.۰	قوت
۶	وجود نیروهای فاطمیون در جایجای کشور افغانستان	۴.۴	۷۶	۱۶.۶	۰.۰	۰.۰	فرصت
۷	ظرفیت‌های درمانی در استان خراسان رضوی	۲.۸	۴۱	۱.۷۶	۱.۲	۰.۹	قوت
۸	وجود زیرساخت‌های مناسب جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی	۳.۴	۵۵	۴.۱	۰.۰	۰.۵	قوت
۹	وجود بارگاه ملکوتی امام رضا (ع) به‌عنوان قطب معنوی و فرهنگی	۲.۸	۴۱	۱.۷۶	۱.۲	۰.۹	قوت
۱۰	هم‌زبانی و سابقه تاریخی دو ملت	۳	۴۷	۱.۹	۰.۰	۰.۶۱	فرصت
۱۱	نفوذ مرجعیت دینی تشیع در اقوام هزاره افغانستان	۳.۵	۶۱	۲.۸	۰.۰	۰.۵۰	فرصت
۱۲	نفوذ کلامی مقام معظم رهبری برخی از مولوی‌های نوار مرزی	۳	۴۷	۱.۹	۰.۰	۰.۶۱	قوت
۱۳	نیروی کار فراوان و ارزان در افغانستان	۴.۱	۷۸	۲۲.۰۰	۰.۰	۰.۰	فرصت

ردیف	عوامل	میانگین فراوانی	درصد در حد زیاد و خیلی زیاد	ضرر - آزمون تی	سطح معناداری	نقش عامل
۱۴	موقعیت نامناسب جغرافیایی افغانستان (محصور بودن در خشکی و عدم دسترسی به آب‌های آزاد)	۲.۷ ۸	۴۲	۱.۸ ۴	۰.۰ ۶۰	فرصت
۱۵	پایین بودن شاخص‌های توسعه انسانی در افغانستان	۳	۴۷	۱.۹ ۱	۰.۰ ۶۱	فرصت
۱۶	وابستگی شدید افغانستان به واردات خارجی	۴.۴	۷۹	۱۳. ۲	۰.۰ ۰۰	فرصت
۱۷	ضعف مدیریتی افغانستان در نهادهای اقتصادی	۴.۱	۸۲	۲۱. ۶	۰.۰ ۰۰	فرصت
۱۸	کمبود خدمات زیربنایی (برق، آب، راه‌های مواصلاتی، زمین و مخابرات) در افغانستان	۲.۵	۳۶	۱.۵ ۵	۰.۰ ۷۶	فرصت

تفسیر جدول:

جدول بالا بیانگر آن است عواملی که از بازه ۱.۹۶ بالاتر بوده یا از ۱.۹۶- کوچک‌تر باشند (دامنه معناداری آزمون تی) با احتمال ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد آن عامل در یکی از نقش‌های قوت یا فرصت بر ملاحظه دفاعی - امنیتی نوار مرزی بین ج.ا.ایران و افغانستان نقش آفرینی دارند؛ لذا از دید جامعه آماری ۹ قوت و ۹ فرصت مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان شناخته شد.

مرحله دوم: تعیین پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان

پیش‌برنده‌ها از ترکیب قوت‌ها با فرصت‌ها به دست می‌آید. منظور از پیش‌برنده‌ها امکانات، ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل و بالقوه‌ای است که می‌توان از آن‌ها در جهت پاسخگویی به چالش‌ها و نیازها استفاده نمود. پیش‌برنده‌های احصائی مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان در نشست خبرگی جدول ذیل احصاء شده است.

جدول شماره ۳ پیش‌برنده‌های احصائی مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان

ردیف	فرصت‌ها	قوت‌ها	پیش‌برنده‌ها
۱	<p>✓ نفوذ کلامی مقام معظم رهبری</p> <p>بر برخی از مولوی‌های نوار مرزی</p> <p>✓ وجود نیروهای فاطمیون در جمهوری اسلامی</p>	<p>- وجود ولسی فقیه در رأس</p> <p>فرماندهی کل نیروهای مسلح</p>	<p>هم راستا بودن مردم طرفدار انقلاب اسلامی در افغانستان با ج.ا.ایران از طریق نفوذ کلامی و معنوی مقام معظم رهبری در دل مسلمانان منطقه؛</p>

ردیف	فرصت‌ها	قوت‌ها	پیش‌برنده‌ها
۲	<p>✓ توانمندی رصد و پایش مکان‌های استقرار نیروهای نظامی طالبان در افغانستان</p> <p>✓ تسلط بر کنترل ارتباطات فرماندهان طالبان در هدایت و راهبری نیروهای طالبان در حاشیه مرز و توانمندی در رصد و رهگیری سکوها و ایستگاه</p>	<p>- رصد و پایش مداوم مناطق مرزی با استفاده از حسگرهای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی، اشراف اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور تا عمق قابل قبول</p>	<p>توانمندی جمهوری اسلامی ایران بر فضای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی کشور افغانستان؛</p>
۳	<p>✓ وجود توانمندی در اجرای عملیات‌های ترکیبی در مرز ایران با افغانستان و کنترل همه جانبه مرز در تردهای غیر مجاز به داخل کشور ج.ا.ایران</p>	<p>- هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی، گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان</p>	<p>ایجاد هم‌افزایی عملیاتی در حوزه‌های امنیتی-دفاعی ن.م.ج.ا. و خوداتکایی در عرصه دفاع از مرز؛</p>
۴	<p>✓ کمبود خدمات زیربنایی (برق، آب، راه‌های مواصلاتی، زمین و مخابرات) در افغانستان</p> <p>✓ افزایش بازارچه‌های مرزی مشترک</p> <p>✓ توانمندی جمهوری اسلامی ایران در تأمین سوخت و انرژی کشور افغانستان</p>	<p>- ظرفیت‌های درمانی در استان خراسان رضوی؛ وجود زیرساخت‌های مناسب جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی</p>	<p>تأمین منافع اقتصادی مردم استان‌های مرزنشین از طریق صادرات محصولات کشاورزی، دامداری، صنعتی و نفت؛</p>
۵	<p>✓ وابستگی افغانستان به واردات نیروی کار فراوان و ارزان در افغانستان</p> <p>✓ پایین بودن شاخص‌های توسعه انسانی</p> <p>✓ موقعیت نامناسب جغرافیایی افغانستان (محصور بودن در خشکی و عدم دسترسی به آب‌های آزاد)</p> <p>✓ بازارچه‌های مرزی مشترک،</p>	<p>- همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان‌های خراسان و سیستان؛ وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی خراسان شمالی</p>	<p>تهیه کارت‌های تردد هوشمند و به‌روز در کنترل تردد مرزنشینان و کارگران؛</p>

ردیف	فرصت‌ها	قوت‌ها	پیش‌برنده‌ها
۶	<p>✓ توانمندی جمهوری اسلامی ایران بر فضای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی کشور افغانستان</p>	<p>- انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی و امنیتی؛ اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران؛ گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان</p>	<p>اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور؛</p>
۷	<p>✓ نفوذ کلامی مقام معظم رهبری بر برخی از مولوی‌های نوار مرزی و وجود نیروهای فاطمیون در جمهوری اسلامی</p>	<p>- وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در سیستان و بلوچستان، خراسان شمالی و جنوبی؛ اشراف اطلاعاتی ج.ا.ایران؛ ترکیب سنی جوان در استان‌های مرزی؛ آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی</p>	<p>بسط و گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در بین مردم مناطق مرزی افغانستان؛</p>
۸	<p>✓ پایین بودن توانمندی کشور افغانستان در رصد و پایش مناطق مرزی</p> <p>✓ اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور تا عمق قابل قبول،</p>	<p>- انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی - امنیتی؛ آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی؛ توانمندی در رصد و رهگیری سکوها و ایستگاه و گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان</p>	<p>افزایش توانمندی و قابلیت‌های عملیاتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی در مواجهه با ناامنی‌های مرزی ج.ا.ایران و افغانستان؛</p>
۹	<p>✓ وحدت میان اقوام ایرانی و افغانی</p>	<p>- انسجام یگان‌های ن.م.ج.ا.ایران؛ داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن‌پرستی؛ انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی - امنیتی؛ گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان و آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی</p>	<p>تفکیک مناطق مسئولیتی آجا، سپاه و ناجا در نوار مرزی ج.ا.ایران و افغانستان و توسعه مناسبات دوجانبه مرزی در راستای ثبات و امنیت مرز؛</p>
۱۰	<p>✓ وجود توانمندی در اجرای عملیات‌های ترکیبی در مرز ایران با افغانستان و کنترل همه جانبه مرز در تردهای غیر مجاز به داخل کشور ج.ا.ایران</p>	<p>هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی و گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان</p>	<p>توسعه دیپلماسی دفاعی بین ج.ا.ا. و افغانستان؛</p>

جدول ۴: توزیع فراوانی پیش‌برنده‌های ملاحظات دفاعی - امنیتی ایران و افغانستان

ردیف	عنوان پیش‌برنده	زیاد و خیلی زیاد	درصد فراوانی	میانگین	معیار سازه	مقدار کمی دو معیار سازه	سطح معناداری
۱	هم راستا بودن مردم طرفدار انقلاب اسلامی در افغانستان با ج.ا.ایران از طریق نفوذ کلامی و معنوی مقام معظم رهبری در دل مسلمانان منطقه	۶	۸۲	۴.۲	۰	۵.۲	۰.۰۵
۲	توانمندی نسبی جمهوری اسلامی بر فضای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی مرز افغانستان	۳	۹۳	۴.۴	۰	۱۵.۶	۰.۰۰۰
۳	ایجاد هم‌افزایی عملیاتی در حوزه‌های امنیتی و دفاعی نیروهای مسلح ج.ا.ایران و خوداتکایی ایران در عرصه دفاع از مرز	۰	۶۰	۳.۷	۰	۱۴.۱	۰.۰۰۳
۴	تأمین منافع اقتصادی مردم استان‌های مرز نشین از طریق صادرات محصولات کشاورزی، دامداری، صنعتی و نفت	۵	۸۴	۴.۲	۰	۴۰.۲	۰.۰۰۰
۵	تهیه کارت‌های تردد هوشمند و به‌روز در کنترل تردد مرز نشینان و کارگران	۵	۸۴	۴.۳	۰	۲۴.۰	۰.۰۰۰
۶	اشراف و تسلط نسبی اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور	۳	۹۳	۴.۶	۰	۳۳.۶	۰.۰۰۰
۷	بسط و گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در بین مردم مناطق مرزی افغانستان	۸	۷۷	۴.۲	۰	۲.۸	۰.۲۴۷
۸	افزایش توانمندی و قابلیت‌های عملیاتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی در مواجهه با ناامنی‌های مرزی جمهوری اسلامی ایران با کشور افغانستان	۶	۸۶	۴.۴	۰	۱۰.۸	۰.۰۰۵
۹	تفکیک مناطق مسئولیتی آجا، سپاه و ناجا در نوار مرزی ج.ا.ایران و افغانستان و توسعه مناسبات دوجانبه مرزی در راستای ثبات و امنیت مرز	۰	۸۰	۴.۱	۰	۱۸.۰	۰.۰۰۰
۱۰	توسعه دیپلماسی دفاعی بین ج.ا.ایران و افغانستان	۰	۱۰	۴.۷	۰	۲۱.۳	۰.۰۰۰

تفسیر: با توجه به جدول فوق، می‌توان نتیجه گرفت که در تمام پیش‌برنده‌ها، ۱۰۰٪ جامعه آماری، میزان تأثیر این پیش‌برنده را بر ملاحظات دفاعی امنیتی نوار مرزی بین ج.ا.ایران و افغانستان را مؤثر تلقی نمودند. اما از این تعداد، ۸۲۶/۸۲۶ آنان میزان تأثیر پیش‌برنده اول، ۹۳.۳ پیش‌برنده دوم، ۶۰ پیش‌برنده سوم، ۸۴.۵ پیش‌برنده چهارم، ۸۴.۵ پیش‌برنده پنجم، ۹۳.۳ پیش‌برنده

ششم، ۷۷۸ پیش‌برنده هفتم، ۸۶۶ پیش‌برنده هشتم، ۸۰ پیش‌برنده نهم و ۱۰۰ پیش‌برنده دهم را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. در سطح آلفای ۰.۵٪ با سطح اطمینان ۹۵٪ سطح معنی داری همه پیش‌برنده‌ها کوچک‌تر از ۰/۰۵ به‌دست‌آمده (۰/۰۵۰) که نشان‌دهنده معنادار بودن این عامل‌ها به‌عنوان پیش‌برنده در ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز جمهوری اسلامی ایران با کشور افغانستان می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه‌گیری:

پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و افغانستان:

پیش‌برنده اول: هم راستا بودن مردم طرفدار انقلاب اسلامی در افغانستان با ج.ا.ایران از طریق نفوذ کلامی و معنوی مقام معظم رهبری در دل مسلمانان منطقه؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت "وجود ولی فقیه در رأس فرماندهی کل نیروهای مسلح" و فرصت "نفوذ کلامی مقام معظم رهبری بر برخی از مولوی‌های نوار مرزی و وجود نیروهای فاطمیون در جمهوری اسلامی" تشکیل شده است. ۸۳ درصد جامعه آماری معتقد هستند این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۱۷ درصد آنرا در حد متوسط بر ملاحظه دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و نقش آفرین می‌باشد.

پیش‌برنده دوم: توانمندی نسبی جمهوری اسلامی بر فضای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی کشور افغانستان؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("رصد و پایش مداوم مناطق مرزی با استفاده از حسگرهای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی و اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور تا عمق قابل قبول") و فرصت ("توانمندی رصد و پایش مکان‌های استقرار نیروهای نظامی طالبان در افغانستان، تسلط بر کنترل ارتباطات فرماندهان طالبان در هدایت و راهبری نیروهای طالبان در حاشیه مرز، توانمندی در رصد و رهگیری سکوها و ایستگاه") تشکیل شده است. ۹۳ درصد جامعه آماری بر این باورند که این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۷ درصد آنرا در حد متوسط بر ملاحظه دفاعی - امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و معنی دار می‌باشد.

پیش‌برنده سوم: ایجاد هم‌افزایی عملیاتی در حوزه‌های امنیتی و دفاعی نیروهای مسلح ج.ا.ایران و خوداتکایی ایران در عرصه دفاع از مرز؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی، گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان") و فرصت ("وجود توانمندی در اجرای عملیات‌های ترکیبی در مرز ایران با افغانستان و کنترل همه جانبه مرز در تردهای غیر

مجاز به داخل کشور ج.ا.ایران^{۱۱}) تشکیل شده است. ۱۰۰ درصد جامعه آماری این پیش‌برنده را نقش‌آفرین بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران دانسته که از این تعداد حدود ۶۰ درصد آن‌را در حد خیلی زیاد و زیاد و ۴۰ درصد آن‌را در حد متوسط و پایین‌تر ارزیابی نموده‌اند.

پیش‌برنده چهارم: تأمین منافع اقتصادی مردم استان‌های مرزنشین از طریق صادرات محصولات کشاورزی، دامداری و صنعتی و نفت؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("وجود زیرساخت‌های مناسب جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی، و ظرفیت‌های درمانی در استان خراسان رضوی") و فرصت ("کمبود خدمات زیربنایی (برق، آب، راه‌های مواصلاتی، زمین و مخابرات) در افغانستان توانمندی جمهوری اسلامی ایران در تأمین سوخت و انرژی کشور افغانستان و افزایش بازارچه‌های مرزی مشترک") تشکیل شده است. ۸۵ درصد جامعه آماری معتقد هستند این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۱۵ درصد آن‌را در حد متوسط و پایین‌تر بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و نقش‌آفرین می‌باشد.

پیش‌برنده پنجم: تهیه کارت‌های تردد هوشمند و به‌روز در کنترل تردد مرزنشینان و کارگران؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان‌های خراسان و سیستان، بازارچه‌های مرزی مشترک، وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی خراسان شمالی") و فرصت ("وابستگی شدید افغانستان به واردات خارجی، نیروی کار فراوان و ارزان در افغانستان و پایین بودن شاخص‌های توسعه انسانی در افغانستان و موقعیت نامناسب جغرافیایی افغانستان (محصور بودن در خشکی و عدم دسترسی به آب‌های آزاد)") تشکیل شده است. از نگاه ۸۵ درصد جامعه آماری این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۱۵ درصد در حد متوسط و پایین‌تر بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران نقش‌آفرین می‌باشد.

پیش‌برنده ششم: اشراف و تسلط نسبی اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی و امنیتی، اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان") و فرصت‌ها ("توانمندی جمهوری اسلامی ایران بر فضای الکترونیکی، اپتیکی و الکترومغناطیسی کشور افغانستان") تشکیل شده است. ۹۳ درصد جامعه آماری معتقد هستند این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۷ درصد آن‌را در حد متوسط بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و نقش‌آفرین می‌باشد.

پیش‌برنده هفتم: بسط و گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در بین مردم مناطق مرزی افغانستان؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در سیستان و بلوچستان و خراسان شمالی و جنوبی، اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ترکیب سنی جوان در استان‌های مرزی و آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی") و فرصت‌ها ("نفوذ کلامی مقام معظم رهبری بر برخی از مولوی‌های نوار مرزی و وجود نیروهای فاطمیون در جمهوری اسلامی") تشکیل شده است. ۱۰۰ درصد جامعه آماری این پیش‌برنده را مؤثر و معنی‌دار بر ملاحظه دفاعی-امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان دانسته که از این تعداد ۷۸ درصد در حد خیلی زیاد و زیاد و ۲۲ درصد آن‌را در حد متوسط مؤثر می‌دانند.

پیش‌برنده هشتم: افزایش توانمندی و قابلیت‌های عملیاتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی در مواجهه با ناامنی‌های مرزی؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور عمق قابل قبول و انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی - امنیتی، آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی") و فرصت ("پایین بودن توانمندی کشور افغانستان در رصد و پایش مناطق مرزی، توانمندی در رصد و رهگیری سکوها و ایستگاه و گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان") تشکیل شده است. ۸۷ درصد جامعه آماری معتقد هستند این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد و ۱۳ درصد آن‌را در حد متوسط بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و نقش‌آفرین می‌باشد.

پیش‌برنده نهم: تفکیک مناطق مسئولیتی آجا، سپاه و ناجا در نوار مرزی ج.ا.ایران و افغانستان و توسعه مناسبات

دوجانبه مرزی در راستای ثبات و امنیت مرز؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت ("انسجام یگان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران و داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن پرستی و انسداد مرز ایران و افغانستان در حوزه دفاعی - امنیتی، گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان و آمادگی عملیاتی ن.م.ج.ا.ایران در نوار مرزی") و فرصت‌های ("وحدت میان اقوام ایرانی و افغانی") تشکیل شده است. قریب به اتفاق جامعه آماری این پیش‌برنده را با نقش‌آفرینی بسیار بالا بر ملاحظه دفاعی - امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان مؤثر می‌دانند.

پیش‌برنده دهم: توسعه دیپلماسی دفاعی بین ج.ا.ا و افغانستان؛

این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها ("هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی نیروهای نظامی و گسترش نیروهای مسلح ج.ا.ایران در نوار مرزی ایران و افغانستان") و فرصت ("وجود توانمندی در

اجرای عملیات‌های ترکیبی در مرز ایران با افغانستان و کنترل همه جانبه مرز در تردهای غیر مجاز به داخل کشور ج.ا.ایران" تشکیل شده است. ۱۰۰ درصد جامعه آماری معتقد هستند این پیش‌برنده در حد خیلی زیاد و زیاد بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران مؤثر و نقش آفرین می‌باشد.

ب- پیشنهادها:

- دولت از طریق وزارت‌خانه‌های مرتبط نسبت به فعال‌سازی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های ج.ا.ایران در راستای بهبود وضعیت معیشت ساکنین مرز ج.ا.ایران و افغانستان اقدام نمایند.

- یکی از پیش‌برنده‌های تحقیق، تهیه کارت‌های تردد هوشمند و به‌روز در کنترل تردد مرز نشینان و کارگران می‌باشد، بنابراین لازم است ستاد کل نیروهای مسلح با همکاری وزارت کشور و با تعامل دولت افغانستان نسبت به کنترل تردد و تأمین امنیت مرز اقدام نماید.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- یوزان، باری (۱۳۷۹)، (آشنایی با مکتب کپنهاک در حوزه مطالعات امنیتی)، مطالعات راهبردی، سال ۳، شماره ۳، صص ۹-۱۶.
- ابوالحسنی، خسرو (۱۴۰۱)، "پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه"، فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک
- بیک‌بیلندی، علی اصغر و ابوالحسنی، خسرو (۱۴۰۰) "توسعه و پدافند داخلی در دفاع مردمی"، تهران، انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۴۰۱)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک - ویرایش جدید با تجدید نظر، انتشارات پاپلی، مشهد
- جهان‌شاهی، علی (۱۳۹۷)، راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه شمال شرق کشور با تأکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیکی دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، "لغت نامه دهخدا"، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
- عزتی، عزت الله، (۱۳۹۷)، ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، تهران: سمت
- عندلیب، علیرضا، ۱۳۸۰، ((نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی ج.ا.ا.))، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد.
- عمید حسن (۱۳۸۹)، "فرهنگ فارسی عمید"؛ تهران، انتشارات راه رشد.
- صفوی، سید یحیی، نامی محمد حسن، جلالی نسب، عبدالله، (۱۳۹۵)، جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ج.ا.ایران، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال چهاردهم شماره ۵۳ بهار ۱۳۹۵، تهران
- صراف‌ی مظفر (۱۳۷۹)، "مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه ایی"، تهران، نشر سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، مرکز مدارک علمی و انتشارات
- گزارش گروه مطالعاتی یکساله دفاع ملی (۱۴۰۲)، "ملاحظات دفاعی امنیتی ج.ا.ایران با افغانستان"، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- گزارش گروه مطالعاتی یکساله دفاع ملی (۱۴۰۰)، "ملاحظات دفاعی امنیتی ج.ا.ایران با پاکستان"، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- گزارش گروه مطالعاتی یکساله دفاع ملی (۱۴۰۱)، "ملاحظات دفاعی امنیتی ج.ا.ایران و ترکیه"، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی